

Urbanismens livsformer och samhällets avfallsproblem

av Anna-Lisa Lindén

Anna-Lisa Lindén
Sociologiska institutionen
Lunds universitet

Redan i den numera klassiska sociologin uppmärksammades de problematiska relationerna mellan individuella och kollektiva handlingar i det urbana samhället. Ferdinand Tönnies och Georg Simmels teorier bildar utgångspunkten för en diskussion om individ och samhälle inom urbanismen. Med anknytning till modern urbanteori identifieras tre livssfärer; den offentliga sfären, grannskapssfären och den privata sfären. Särskilt grannskapssfären är intressant i analyser av individuellt och kollektivt handlande i avfallsfrågor. – Tre typer av grannskapssfärer på den svenska bostadsmarknaden beskrivs med empiriska variabler som skilda urbana livsformer; hyresrättssektorn, bostadsrättssektorn och den privatägda småhussektorn. Med hjälp av ett kvalitativt intervjumaterial analyseras förhållandet mellan individuella och kollektiva handlingar när det gäller avfallsfrågor.

FLER AV SOCIOLOGINS klassiska teoretiker har ägnat livet i de växande städerna under industrialismens tidiga skede stor vetenskaplig uppmärksamhet¹. Den generella problembild man hade gemensam var hur samhällen skulle kunna hållas samman när befolkningen ökade. Vilka slags relationer människor emellan skulle kunna få dem att verka för sammanhållning? På vilket sätt skiljer sig socialt liv i staden från socialt liv på landsbygden? Den person man i första hand kommer att tänka på i sammanhanget är Ferdinand Tönnies. År 1887 publicerade han boken *Gemeinschaft und Gesellschaft*. I begreppspar är "Gemeinschaft" förbundet med den samhällsorganisation och det sociala liv som kännetecknar ett agrarsamhälle. Det samhälle man som enskild sam-

hällsmedlem kan överblicka känner man väl, både när det gäller samhällets inre organisering och hierarki samt relationer mellan individer. Begreppet "Gesellschaft" har en anknytning till de kännetecken man finner i industrialiserade samhällens städer. Samhällsorganisationen är komplex, uppdelad på många och specialiserade funktioner sammanfogade i en organisk helhet. Den enskilda människans uppgifter är specialiserade både i arbetslivet och det sociala livet. Samtidigt råder ett ömsesidigt beroende människor emellan. Den enskilde individen får svårare att överblicka och lära sig helheten och blir samtidigt utsatt för många olika intryck och impulser, vilket leder till olikhet i åsikter och handlingar människor emellan och grupper emellan. Även om begreppspar "Gemein-

schaft” och ”Gesellschaft” ofta uppfattas som motsatspar, uteslutande varandra, så finner man hos Tönnies snarare belägg för att ”Gemeinschaft” finns även inom samhällen av typ ”Gesellschaft” och tvärtom.

Ur miljösynpunkt är det intressant att tänka vidare över inte bara urbanismen som social livsform utan också vad avståndet till upplevelsen av natur och ett biologiskt kretslopp betyder för den urbana människans förmåga att ta till sig ett miljöbudskap och agera på ett mera skonsamt sätt ur miljösynpunkt. Vid sekelskiftet, industrialismens tidiga decennier i vårt land, bodde över åttio procent av befolkningen på landsbygd. I dagens samhälle är förhållandet det omvända. 80 procent av befolkningen bor i städer och tätorter (*Befolkningen* 1991). Denna nationella migration har försiggått språngvis under knappt ett sekel. För varje ny generation kommer inte bara allt flera människor att vara födda stadsbor, utan också sakna anhöriga bland den lilla andel människor som fortfarande bor på landet. Samtidigt som det urbana samhället växer kommer möjligheterna till naturlig och informell fostran om förhållandet mellan människa och natur att minska. Miljöbudskapen har varit inbyggda både i samhällsorganisationen och i vardagslivet i det agrara samhället. I det urbana samhället däremot konkurrerar de budskap som vill lära eller sprida information om miljö och miljöhandlingar om människors uppmärksamhet på samma villkor som all annan informationsspridning.

Tidigt uppmärksammades de nya grundläggande drag som skilde urbaniserade samhällen från rurala samhällen.

The decisive fact is that in the life of a city, struggle with nature for the means of life is transformed into a conflict with human beings and the gain which is fought for is granted, not by nature, but by man (Simmel 1903).

Simmel ger emellertid inte en uteslutande negativ bild av staden. Att leva ett urbant liv

har också sina fördelar i valfrihet och avsaknad av sträng informell kontroll. Genom skiften i moden och trender skapas ett kontinuerligt behov av förändring och nya erfarenheter. Mångfalden intryck gör människor selektiva och blasé i sin perception, menade Simmel. Om det inte vore så skulle människor bli stressade. Det gamla klassamhällets klasser får konkurrens av statusgrupper, livsstilsgrupper eller andra grupper av längre eller kortare varaktighet (Simmel 1904). I städer där man har många invånare och hög boendetäthet ändrar de ömsesidiga relationerna människor emellan karaktär och blir mera opersonliga (Weber 1925/1947). Det behöver emellertid inte betyda att städernas invånare har färre bekantskaper än landsbygdens. Däremot innebär det att stadsmänniskan möter många andra människor som hon känner mindre grundligt. Kontakten och samvaron kan grunda sig på tillfredsställelsen av särskilda intressen och behov och ge upphov till gruppbildningar kring gemensamma intressen.

Ett viktigt steg mot en urbanismens teori tas av Robert E. Park och Ernest Burgess när man utöver befolkningskoncentration och socialt liv i städer analyserar städernas inre differentiering i ett geografiskt perspektiv (Park, Burgess 1925). Tillväxten av städer ger en differentiering av samhällsfunktioner till skilda lägen inom staden som exempelvis boendezoner, arbetszoner och kommersiella zoner. Ju mera städer växer tenderar dessa zoner att också splittras upp så att de innehåller olika slags invånare i boendezonerna, olika typer av produktion och arbete i arbetszonerna och en specialisering av kommersiella funktioner i de kommersiella zonerna. Livet i staden utvecklas till en livsform som radikalt skiljer sig från livet på landsbygden. Louis Wirth menade att urbanismen som livsform kan analyseras ur tre perspektiv nämligen som

- en fysisk struktur bestående av en populationsbas, en teknisk dimension och ett ekologiskt system;
- ett socialt organisationssystem, i vilket ingår

en karaktäristisk social struktur, ett antal sociala institutioner och ett typiskt mönster av sociala relationer;

- en uppsättning attityder och en gruppering av personligheter som deltar i olika former av kollektivt beteende underställda sociala kontrollmekanismer (Wirth 1938/1971).

Befolkningen i städer skiljer sig inte bara när det gäller ålder och hushållstyper från landsbygdens befolkning, utan även inom städer finner man en heterogenitet i befolkningsammansättning mellan bostadsområden och en betydande homogenitet inom bostadsområden, dvs. ett särboende som brukar betecknas social segregation. Dessa skillnader i befolkningssammansättning gäller inte bara samhällsklasser och inkomstklasser utan också åldersgrupper, etniska och religiösa grupper (Wirth 1938/1971). Särboendets kriterier har blivit betydligt flera i urbana samhällen än i rurala samhällen. Stadens sociala ekologi har därmed också blivit alltmera komplex.

Urbanismen har en organisationsform där alltför många viktiga funktioner ligger utanför det nära primära kontaktnät som familj och släktskapsgrupper utgör. Kunskapsförmedling och informationsspridning, dvs. social fostran i vid bemärkelse, är fördelad på många organisationer och grupper, antingen de är fast organiserade som skolor eller mera tillfälliga och informella som kamratgång (Wirth 1938/1971). Detta för med sig att olikheten i åsikter och handlingsmönster ökar, vilket ger utrymme åt en mångfald livsstilar och gruppbildningar. Kollektivt beteende blir på det sättet mera betydelsefullt i urbana samhällen än i agrara samhällen (Wirth 1938/1971). En individs positionstillhörighet har på det sättet fått flera bestämningar än klass och status, vilket också ökat mångfalden och olikheten i livsstilar (Lofland 1989; Popenoe 1985, Sennet 1970, 1977). Urbanismen kan inte beskrivas som en livsform, utan rymmer i sig flera sociala livsformer som har urbanismen som gemensam bas.

Det urbana samhällets tre livssfärer

Den amerikanska sociologen Lynn Lofland (1989) urskiljer i sin urbanteori tre livssfärer som innehåller skilda slag av relationer människor emellan.

Den privata sfären kännetecknas av intima relationer människor emellan. Människor känner varandra väl och i många egenskaper. Det är i den privata sfären individens grundläggande hållningar och värderingar kommer till uttryck i attityder och handlingar både på det generella och specifika planet. Detsamma gäller de handlingsmönster som kan förknippas med individuell livsstil. Den privata sfären är uppbyggd av ett begränsat antal andra individer, vilka oftast tillhör det egna hushållet samt det nära och varaktiga nätverket.

Grannskapssfären innehåller ett nätverk av bekanta, kamrater eller grannar som man i något avseende delar samma omständigheter med. Sådana omständigheter kan vara baserade på att man har en yrkesgemenskap, en arbetsplatsgemenskap, gemensam boendeform eller gemensam etnisk bakgrund. Flera av dessa omständigheter kan sammanfalla. Grannskapssfären är vid sidan om den privata sfären grunden för den livsform i det urbana samhället man framlever sitt liv i. För att ett grannskap skall fungera som livsform för individer måste man känna samhörighet i attityder och handling med de övriga medlemmarna i grannskapssfären. Det är samhörighetsrelationen som utgör grunden för det kollektiva handlandet. Forskning kring grannskap och boendegemenskap har visat att ett geografiskt definierat bostadsområde inte nödvändigtvis behöver fungera som ett grannskap i social mening. Utöver geografisk närhet behövs åtminstone något annat socialt karaktäristikum som medlemmarna i grannskapet har gemensamt och uppfattar som grund för sociala relationer och kollektivt handlande.

Den offentliga sfären omfattar det nätverk av människor med vilka man deltar i gemensamma aktiviteter, men där de enskilda indivi-

derna är obekanta för varandra. Till den offentliga sfären hör exempelvis utbildningsinstitutioner, sjukhus samt alla de aktiviteter som försiggår i det offentliga livet.

Bostadsområdet som grannskap har särskilt stor betydelse när det gäller att uppmuntra eller hindra människor att utveckla en gemenskap och kollektivt handlande av betydelse också för den offentliga sfären, dvs. samhället i stort, menar Lofland (1989). Många handlingar får begränsad effekt eller kan helt enkelt inte genomföras på varken individuell bas eller hushållsbas. De måste genomföras i ett större sammanhang som ändå är överblickbart. Boendeformer som livsformer aktiverar eller passiviserar sina medlemmar i olika hög grad till både konstruktiva och destruktiva handlingar. Sett i ett övergripande samhällsperspektiv spelar därför bostadsområden som fungerande grannskap en mycket betydelsefull roll för att lösa en rad av det urbana samhällets problem både när det gäller sociala och infrastrukturella frågor (Lofland 1989). Många av samhällets miljöproblem hör definitivt till samhällets infrastrukturella frågor. Hit hör exempelvis frågor som rör energiförsörjning, sop- och avfallshantering.

Urbanism och boende som livsformer i det svenska samhället

Det finns flera skäl att koppla samman urbanism, urbana boendeformer och miljöhandlingar i en livsformsanalys. Den grundläggande utgångspunkten ligger i att de alla tre är förbundna med storskalighetens problem genom att

- många människor på en begränsad geografisk yta skapar miljöproblem som hänger samman med transporter, energiförsörjning, serviceberoende konsumtionsvanor samt avfallsproblem;
- många människor på en begränsad geografisk yta fattar både individuella och kollektiva beslut. Dessa kan gynna samhällets problemlösningar, men lika gärna vara till hinder när det gäller miljöfrågor;

- urbana områden innehåller olika slag av hinder och förutsättningar, både fysiska och mänskliga, i arbetet med att skona natur och miljö;
- individers värderingar, attityder och handlingar kan bättre förstås om de knyts till det sammanhang individen befinner sig i.

Att bo i staden ger inte en enhetlig och gemensam livserfarenhet för stadsbor. Urbana områden är i mycket hög grad differentierade. Om man håller sig enbart till boende innehåller staden bostadsområden och boendemiljöer som sinsemellan skiljer sig åt när det gäller hus typer, bebyggelsens ålder, boendeformer, serviceutbud samt närhet till natur och fritid. Bostäderna är av olika kvalitet: högt eller marknära boende, med eller utan trädgård och odlingsmöjligheter, stora eller små lägenheter. De fysiska betingelserna, sammantagna, ger inte bara invånarna olika erfarenheter, utan är också viktiga förutsättningar för olika slag av urbana livsstilar.

Städer innehåller inte bara en differentierad bostadsbebyggelse och fysisk struktur. Bostadsområdenas invånare skiljer sig också åt². Till den fysiska kartan över staden hör en social karta där man finner att olika sociala grupper bor i olika slags bostadsområden och olika boendeformer (Lindén 1989a, 1994). Särboende, både social segregation och social segmentation, kan beskrivas med variabler som ålder, inkomst, ekonomiska resurser, etnisk tillhörighet eller socioekonomisk grupptillhörighet (Lindberg, Lindén 1989). Att vara stadsbo och växa upp i ett bostadsområde ger erfarenhet, upplevelser och fostran genom de människor som bor i samma grannskap. Ju mera socialt ensidig en social miljö är, desto mindre bredd i social erfarenhet förmedlas till individen. Samtidigt finns en annan sida av befolkningshomogenitet, nämligen att likhet och delad erfarenhet kan skapa förutsättningar för gemenskap och gemensamma handlingar. Tre urbana boendeformer bildar grundstomme i livsformsanalysen, nämligen hyresrättsboende, kooperativt boende och boende med privat

äganderätt. I hyresrättssegmentet bor 44 procent av hushållen i riket, i det kooperativa segmentet 15 procent och i äganderättssegmentet 41 procent (Lindberg, Lindén 1989).

Miljöhandlingar och hyresrättsboende som urban livsform

Att hyra sin lägenhet är det vanligaste sättet att disponera sin bostad bland svenska hushåll. Den allra största andelen hyreslägenheter, drygt 50 procent, förvaltas av allmännyttiga bostadsföretag (Lindén 1989b). En något mindre andel förvaltas av privata hyresvärdar. Under de båda senaste decennierna har även privata hyresvärdar skaffat mycket stora fastighetsbestånd. Hela nittio procent av det privata beståndet hyreslägenheter förvaltas av privata organisationer och företag, vilka var för sig innehar stora fastighetsbestånd. Det är en svunnen tid när de privata hyreslägenheterna förvaltades av en ägare som själv bodde i sitt hus. Den privata hyresrätten har, sett ur hyresgästens perspektiv, blivit lika stor och informell som de allmännyttiga fastighetsbolagen. Över hälften av alla hyresrättslägenheter är byggda efter 1950 och oftast koncentrerade till mindre centrala geografiska lägen. Det äldre beståndet är mindre och mera koncentrerat till centrala lägen i städer och större tätorter.

Hyreshusboende som social livsform kan beskrivas med individernas och hushållens egenskaper (Lindén 1989 a–b).

- Den yngsta kategorin är unga och små hushåll som har sitt första boende i en hyresrättslägenhet. Dessa hushåll flyttar ofta. De är en instabil grupp hyresgäster.
- Den äldsta kategorin hushåll är pensionärer med små ekonomiska resurser. Dessa stannar oftast kvar länge i denna boendeform.
- I alla hushållstyper, dock med en viss övervikt för yngre medelålders hushåll, finner man en mycket hög andel invandrare.
- Inom gruppen medelålders svenska hushåll med barn dominerar ensamstående kvinnor med barn.

- Bland alla hushållskategorier, utom ungdomshushållen, dominerar arbetaryrken och lägre tjänstemannayrken.

Hyreshusboende kännetecknas av etnisk mångfald, små hushåll med begränsade ekonomiska resurser samt en dominans av personer med arbetar- och lägre tjänstemannayrken.

Utvecklingen på bostadsmarknaden när det gäller social segregation och segmentation under de senaste tre decennierna har lett till att det redan segregerade hyresrättsboendet delats upp i ytterligare två särboendeformer, nämligen bostadsområden som domineras av svenskar och bostadsområden som domineras av invandrare. En boendeform som redan har en betydande befolkningshomogenitet har kluvsits i två ännu mera befolkningshomogena delar. Även om de invandrardominerade bostadsområdena kan innehålla många olika nationaliteter har invånarna den delade erfarenheten av att vara mindre väl förankrade i det svenska samhället. De svenskdominerade bostadsområdena däremot kan vara väl sammanhållna grannskap med invånare som känner varandra och delar samhällserfarenheter.

Hyresrättsboende som urban livsform när det gäller att leda människors handlingar i en för miljön mera skonsam riktning har åtminstone två grundstenar. Den ena hänger samman med den fysiska livsformen och kan sammanfattas i storskalighetens möjligheter och begränsningar. Den andra hänger samman med den sociala livsformen och kan sammanfattas i möjligheterna att motivera invånare till miljöhandlingar.

Hyreshus i innerstaden byggda på tjugotalet

Vi har fått nyordning på soporna nu igen. Först hade vi zinktunnor i ett hus på gården, så blev det papperssäckar i små sophus vid entréerna. Nu är vi tillbaka i sophuset igen med särskilda rum för papper och glas, stort skräp som möbler och så köksavfall. Det har blivit väldigt fint där ute måste man säga. (...) Jag tror att alla gör sitt bästa för att allt

skall bli rätt (...) men det är jobbigt! En del har svårt för att gå och ta sig dit. Många har värk och orkar inte bära så mycket. Man måste gå ofta med lite åt gången. Det hjälper för många. Tur att det inte blir så mycket sopor.

(*Tage*, 74 år, har bott fyrtio år i kvarteret.)

Det bor mest äldre, man kan nog säga gamla människor här. Här är lugnt och fint! Alla fördelar gör nog att man anpassar sig automatiskt. (...) Sopsorteringen är inget problem för mig som är ensam, men det är nog jobbigare om man har familj och småbarn. Bära både sopor och barn en bra bit till soppuset är nog svårt att få att gå ihop.

(*Mari*, 23 år, har bott knappt två år i kvarteret.)

Utöver unga små hushåll och äldre små hushåll finns i denna typ av bostadsområden bara enstaka andra hushållstyper. De miljöåtgärder som genomförts i området har varit uppskattade, men också besvärliga att genomföra med hänsyn till alla äldre i området. Det finns många hinder och problem för de äldre invånarna att leva upp till målen. Befolkningshomogeniteten har dock fördelen att de unga hushållen mer eller mindre oreflekterat anpassar sig till områdets rytm och rutiner.

Hyreshus i centrumnära områden byggda på femtiotalet

Här bor människor i alla åldrar, men här finns inte så många barn. Många hushåll har bott här länge, men det finns också många som flyttat hit under senare år när de sålt sitt hus. De flesta är svenskar, men här finns några greker och jugoslaver. De har bott i Sverige så länge så man tänker inte på dem som invandrare. (...) Jag har en känsla av att alla som bor här är måna om området, akt samma och håller snyggt efter sig. Det är många som vill flytta hit. Det gör nog också mycket för "hemkänslan". (...) Vi har fått hyresåterbäring för bra sopsortering och

minskad vattenförbrukning. Jag tror att det sporrar oss i området om man själv får nytan av att anstränga sig. Nästa år blir det nog ännu bättre tror jag.

(*Erik*, 62 år, har bott sex år i området.)

Sopsortering finns ju i nästan alla bostadsområden nu. Det har gått bra här, tycker jag. I början fanns det en del syndare, men efter ett antal påminnelser har det blivit bättre. (...) Det är nog rätt jobbigt att ta sig till soppuset för de allra äldsta. Men här bor lite blandade åldersgrupper så jag ser att en del som har det besvärligt får lite hjälp av någon.

(*Lisbeth*, 51 år, har bott i området i femton år.)

I denna typ av hyresrättsboende finns en viss befolkningsheterogenitet när det gäller ålderssammansättning. Området har huvudsakligen en svensk befolkning. Området uppfattas som attraktivt av både utomstående och dem som bor där, vilket fungerar som sammanhållande och positiv faktor.

Hyreshus i mera perifera geografiska lägen byggda under sextiotalet

Här bor flera hundra hushåll i området, så det är inte så många jag känner. Många är ungdomar och så invandrare förstås. En del av dem har bott här länge, andra är ganska nyinflyttade. Här är folkliv, kan man säga, alla åldrar, många barn, många kulturer. (...) Lägenheterna är jättebra, stora, rymliga, ganska nyrenoverade. Standarden kan man inte klaga på. Det är nog lägenheten som man räknar som hemma, mera än området som sådant. (...) I sopsorteringen finns det många syndare. En del bryr sig nog inte alls, tänker flytta eller så. (...) Ibland undrar jag om alla förstår varför man skall spara och sortera.

(*Ulla*, 45 år, har bott i området i tio år.)

Jag tycker att det är jobbigt med all sortering. Soporna syndar jag med ofta. Tidningarna får bli ett helt berg innan jag bär bort

dem. (...) Jag är nog inte så engagerad helt enkelt. Inte räknar jag med att bo här så länge heller.

(Magnus, 23 år, har bott i området i två år.)

Alla vi utlänningar trivs bra här. Lägenheterna är bra. Alla hittar några som man har mycket gemensamt med. Här finns klungor av släktingar, vänner och bekanta. Men ganska många olika språk. (...) Att sortera sopor är nog inte lika angeläget för många. Man ser det nog som den vanliga ordningen och redan i Sverige. Man måste nog satsa mera på information om varför något skall vara så eller så. Folk är så olika i området. De har olika erfarenheter och intressen. För många är nog hemmet och vännerna viktigare än miljön. Så är det nog.

(Andreas, 56 år, kommer från Grekland och har bott i området i sexton år.)

Befolkningsheterogeniteten i detta område innehåller en rad individuella hinder för att motivera människor till miljöhandlingar som gynnar området och de kollektiva intressena. Ett hinder ligger i anonymiteten människor och grupper emellan. Man känner en begränsad krets människor och deras vanor och har samtidigt mycket liten kunskap om dem som finns utanför den kretsen. Ett annat hinder är att områden av detta slag innehåller många tillfälliga gäster, dvs. hushåll som inte räknar med att bo kvar länge utan är på väg därifrån redan när man nyligen flyttat in. Ett tredje hinder är att en mångfald nationaliteter inte bara är ett språkproblem när man vill informera utan också ett förståelseproblem.

Hyresrättsboende som urban livsform innehåller både fysiska och sociala egenskaper. Med tre typer av stora och vanligt förekommande typer av hyresrättsområden kan man notera hur fysiska och sociala förutsättningar för miljöhandlingar, spara vatten och sortera sopor, skiljer sig åt. Sambandet mellan individuella miljöhandlingar och kollektiva resultat hänger inte samman med befolkningshomo-

genitet eller befolkningsheterogenitet på ett självklart sätt. Fysiska dimensioner och sociala dimensioner är en komplex helhet snarare än enkelt uppdelningsbar.

Miljöhandlingar och kooperativt boende som urban livsform

Kooperativt boende omfattar i denna analys alla slags bostadsrättsföreningar oavsett om de tillhör HSB, Riksbyggen eller någon privat förening. Cirka 15 procent av hushållen i landet bor i bostadsrättslägenheter (Lindén 1989b). Som fysisk livsform har bostadsrättsboendet stora likheter med hyresrättsboende. Lägenheterna ligger huvudsakligen i flerbostadshus byggda under olika perioder av nittonhundratalet. Under de senaste tio åren har bostadsrättslägenheter byggts som marknära boende i en- eller tvåvåningshus. Totalt sett är dessa lägenheter dock en mycket liten andel av beståndet. Bostadsrättslägenheter ligger, precis som hyresrättslägenheter, oftast koncentrerade till större enheter i tämligen väl avgränsade kvarter eller områden.

Som social livsform var bostadsrättsboendet redan från början inriktat på medelklassens boende. Egen kapitalinsats förenat med en tämligen långt gående självbestämmanderätt över den egna lägenheten gjorde boendeformen till ett mellanting mellan äganderätt och hyresrätt. Fortfarande domineras det kooperativa boendet av människor i tjänstemannayrken med relativt god ekonomi (Lindén 1989b). Åldersmässigt finns en dominans av äldre medelålders och äldre hushåll och en underrepresentation av barnhushåll. Invandrarhushållen utgör en mycket liten andel av de boende. De invandrarhushåll som finns i boendeformen har oftast många år i Sverige bakom sig.

Kooperativt boende i en bostadsrättsförening

Detta är som vilken bostadsrättsförening som helst. Här finns alla åldrar, men ändå mest medelålders och äldre. Många har bott här länge. Bland de som flyttar hit finns

många som har sålt sina villor. De pensionerar sig här så att säga. (...) Man känner de flesta som bor i närheten, men långt ifrån alla i området. (...) Det bästa med att bo här är att de flesta är intresserade av området. Man vill att det skall vara snyggt och väl underhållet. Alla är ju inte aktiva precis, men det finns ett tyst samförstånd. Många som bor här kan priser och teknik. Det finns många gratiskonsulter. Alla har ju nytta av att allt fungerar. Ibland finns det olika åsikter om saker och ting. Det finns intresse, en del saker löser man i föreningen och annat gör man själv.

(*Gunnar*, 58 år, har bott fem år i föreningen.)

Soprummen är alldeles nya. Förut hade vi vanliga sopnedkast. De låg så nära lägenheten. Man blev bortskämd. Nu måste man gå till parkeringen där det finns ett sophus med olika utrymmen för olika slags sopor och skräp. Det har blivit fräscht. Samtidigt byggde man till några garage. En del här har ju två bilar i hushållet. Många tyckte att det blev onödigt dyrt, mest de äldre. Jag tycker det är jättebra! (...) Visst var det lite problem med soporna i början, innan folk kom in i vanor. Nu är det ingen som klagar.

(*Viveka*, 39 år, har bott i föreningen i fem år.)

Det värsta med sopsortering är att det är så långt att gå. Dörren är tung också. Annars är allt bra! Jag brukar skicka med mina gamla tidningar och skräp med barnen och barnbarnen när de hälsar på, men ibland måste jag ju gå dit själv.

(*Alma*, 85 år, har bott i föreningen i femton år.)

Jag tror att man skulle kunna införa många miljöåtgärder i föreningen. Det finns eldsjälar som kan en massa om miljöproblem. Själv ställer jag gärna upp men vill inte ta ansvar och ha för mycket arbete med det. Vi vill bo trevligt och bra, för att utan bekymmer kunna åka till sommarstugan.

(*Niklas*, 34 år, har bott i föreningen i sex år.)

Bostadsrättsföreningen har ganska likartade fysiska betingelser med hyreslägenheter i flerbostadshus och många medlemmar. Medlems-hushållen finns i alla åldrar med en övervikt för medelålders och äldre. Det är emellertid inte i första hand befolkningshomogeniteten eller de likartade fysiska grundförutsättningarna som i allmänhet leder till bra resultat på miljöåtgärder utan snarare att det hos medlemmarna finns ett egenintresse i boendet som omfattar både den egna lägenheten och bostadsområdet, vilket gör att man ställer upp på extra insatser för att bevara områdets trivsel och fräschör. Eldsjälarna med olika kompetenser sköter föreningen och skaffar in kunskap om än med olika grad av intensitet och aktivitet. Medlemmarna fördelar sin hemmaidentifikation mellan lägenhet och bostadsområde.

Miljöhandlingar och privat äganderätt som urban livsform

Att disponera sin lägenhet med äganderätt är det näst största boendeselementet på den svenska bostadsmarknaden, 41 procent av alla lägenheter är upplåtna på detta sätt (Lindberg, Lindén 1989). Den allra vanligaste hustypen i detta boendeselement är småhuset, dvs. en- eller tvåfamiljshuset. Cirka hälften av dessa lägenheter ligger på ren landsbygd, där detta är den dominerade boendeformen. Den andra hälften ligger i städer och tätorter. I denna redovisning ingår enbart det urbana privatägda småhusboendet. Den fysiska strukturen i småhusområdena är mycket homogen. Småhusområdena i städer och tätorter har till största delen byggts efter andra världskriget. Också småhusboendet har koncentrerats till geografiskt stora sammanhängande bostadsområden och innehåller bostadsmarknadens allra största lägenheter.

Den sociala dimensionen innehåller i vissa avseenden även betydande befolkningshomogenitet. Alla åldersgrupper finns representerade. Däremot saknas flera hushållstyper som exempelvis ungdomshushåll, mycket gamla människor samt enpersonshushåll. Andelen

invandrarhushåll är låg. De få invandrarhushåll som finns i denna boendeform har bott i landet i många år (Lindén 1989b). En mycket stor andel av hushållen har två vuxna förvärvsarbetande. Detta tillsammans med att de enskilda individerna har goda inkomster gör att hushållen i denna boendeform har goda ekonomiska resurser.

Privatägt småhusboende med samfällighetsförening

Många småhuslägenheter som byggdes under sjuttio- och åttiotalet är organiserade i samfällighetsföreningar. Den tidens planering och byggande av bilfria småhusområden förde med sig ett förvaltningsansvar för matargator till husen, belysning, insprängda lekplatser och grönytor. Uppgifter, som med annan planläggning fallit inom kommunens ansvarsområde, blev i dessa områden fastighetsägarnas uppgift. En gemensam förening blev ett praktiskt sätt att hantera dessa gemensamma angelägenheter. Många av dessa samfällighetsföreningar har därutöver andra uppgifter som kan gälla gemensamma garagehus, kabel-TV eller som beställare av offerter på olika slag av underhållsarbeten. Småhusboende hushåll inom samfällighetsföreningar har därmed utöver ett stort självbestämmande över det egna boendet också ett begränsat ansvarstagande i kollektiv form.

Jag är inte så flitig med att gå på samfällighetsmötena. Det är aldrig många där, 20–25 procent av medlemmarna i bästa fall. När de gemensamma frågorna diskuteras, som hur sophämtningen skulle lösas med kärl och framkomlighet exempelvis, så fanns det säkert fem förslag. Ingen ville kompromissa. Priset, typen av kärl, placering och så vidare. Synpunkterna var många. Här finns många som kan teknik, planering eller ekonomi, men alla är individualister på något sätt. Så jag tycker att det tar alldeles för lång tid att komma till skott. Det kan gälla brevlådor eller reparationer på garagen, samma sak.

(...) Lösningen på soporna blev det nödvändiga för att tillfredsställa Renhållningsverket. Bättre framkomlighet, åtkomlighet och nya kärl, men ingen sortering. Nu kommer nya krav så nu måste man ta upp frågan igen. Som det är just nu är det upp till var och en om man vill göra något. Då får man lasta sina tidningar och glas i bilen eller på cykeln och köra upp till parkeringen vid affären en kilometer bort. Det är ganska många som gör så har jag sett, så engagemanget och viljan finns säkert hos många. (Lars-Erik, 37 år, har bott i området i sju år.)

Alla har ju trädgårdar här. Det blir mycket avfall som gräs, rötter, löv och kvistar. Särskilt på hösten och vårvintern blir det mycket grenar och ris. Här har blivit ganska upp vuxet nu. De flesta sköter om sina trädgårdar (...) fast det finns enstaka undantag. Alla får stora grenar, ris efter buskar och häckar nästan varje år. Detta borde vi kunna göra något åt tillsammans tyckte jag. Skaffa några kvarnar eller en viss vecka varje vår och höst ha en gemensam container för sånt avfall. Jag föreslog detta på det senaste mötet, men det blev mol tyst. Några hade skaffat egna kvarnar och nästan alla hade egen kompost så ingen åtgärd behövdes kom man fram till. Containern skulle nog bli full med gamla möbler i stället. (...) Det finns nästan inget intresse för gemensamma lösningar som inte tvunget ligger på föreningens ansvar. Man måste nog visa att det går att tjäna pengar på en lösning om man skall lyckas. Alla ser sig och sina behov så individuella och speciella. Det är väl också därför som man väljer att bo i eget, man vill rå sig själv. (Sven, 49 år, har bott i området i nio år.)

Det finns många som tänker på resurshushållning. Nästan alla har komposter, en del komposterar också köksavfall. Så nog agerar man för miljön när det gäller sådana saker, men alla gör det på sitt sätt. (...) Här finns också de som har köksland på de här små

tomterna. Det finns en tillfredsställelse att se resultatet av egna ansträngningar, det går nog inte att komma ifrån.

(Klara, 35 år, har bott fem år i området.)

Privat småhusboende inom samfällighetsföreningar är på sitt sätt särskilt intressanta för miljöåtgärder eftersom man har möjligheter att kombinera individuella åtgärder med kollektiva åtgärder. Man kan också konstatera att det finns både engagemang och åtgärder för miljön i praktiskt taget alla hushåll. Samtidigt är intresset för kollektiva lösningar både splittrat och svagt. Det privata småhusboendet inom samfällighetsföreningar som urban livsform har i det avseendet helt annorlunda sociala förutsättningar jämfört med kooperativt boende.

Singulärt privatägt småhusboende

Större delen av det privatägda småhusboendet i urbana områden saknar grannskapsföreningar eller samfälligheter. Den enda formella relation genom boendeformen man har till samhället är genom den service och infrastruktur kommunen svarar för. Som urban livsform betraktad finns inga formella kontaktkanaler till privata småhusområden och deras grannskap. Däremot kan kommunala planer och åtgärdsförslag leda till att grannskapsgrupper samlas kring bestämda frågor.

Jag har uppfattningen att många häromkring har ett miljöintresse. Man ser det framför allt när folk är ute i sina trädgårdar. Komposter finns nästan överallt. Trädgårdarna är ju rätt stora så de får plats. Själv har jag tre stycken. På sätt och vis är det roligt att ta upp gamla metoder. Kompostering var ju helt ute även i sådana här områden på sextio- och sjuttioalet. Jag odlar lite grönsaker. Innan hade jag bara trädgård. (...) Alla här gör på sitt sätt och anpassar åtgärderna till sina omständigheter. Många har fritidshus också eller reser i jobbet. Så alla kan ju inte göra allt, även om de anser det vara riktigt.

(Allan, 58 år, har bott 23 år i området.)

Många miljöåtgärder kräver både kunskap och tid. Just tiden är nog ett problem för många i det här området. Båda arbetar, reser i jobbet, pendling, övertider och så vidare. Många har fritidshus också. Det vore bra om man kunde få fram miljöåtgärder som är enkla, mindre tidskrävande och med mindre behov av regelbunden tillsyn. Sådana innovationer skulle nog fort slå rot här.

(Gunilla, 46 år, har bott i området i sju år.)

Det finns många paralleller mellan sparåtgärder och miljöåtgärder i denna boendeform. Just den tidsmässiga närheten mellan beslut, handling och resultat gör att förändringspotentialen är stor i handlingsmönster i privatägt småhusboende. De fysiska förutsättningarna för miljöåtgärder är stora, utrymme och grundförutsättningar finns i allmänhet både för inomhus- och utomhusåtgärder. Befolkningssammansättningen är sådan att intresse, ekonomiska resurser och i många fall kunskap finns hos de boende. Hindren ligger snarare i begränsningar i tid och splittring av intressena på boende, fritid, resor och andra aktiviteter. Till skillnad från övriga boendeformer saknas i denna boendeform kanaler för kollektiva beslut som skulle kunna tjäna som katalysator i förändringsprocesser.

Livsform och miljöhandlingar – en sammanfattning

I den klassiska sociologin behandlades staden som livsrum som en enhetlig urban livsform. Redan tidigt togs detta upp till diskussion och förde med sig en diversifiering av det teoretiska perspektivet både på urbanismen som livsform och själva livsformsbegreppet. I detta sammanhang definieras livsform som kategorier av människor som delar samma levnadsomständigheter. Innehållet i begreppet livsform ges dels en förankring i den urbana miljöns fysiska struktur, dels en förankring i de demografiska och sociala karaktärika människor delar. I det svenska samhället beskrivs de fysiska kännetecknen på delad livsform av människors

boendeförhållanden när det gäller hustyp, upplåtelseform och ägarkategori till bostaden. De sociala och demografiska kännetecknen på delad livsform är hushållstyp, ålder och socioekonomiska förhållanden. De urbana livsformerna i det svenska samhället kan med denna analys beskrivas i tre huvudgrupper, vilka framför allt utgår från den fysiska strukturen nämligen hyresrättsboende, bostadsrättsboende och privatägt boende. I en generell beskrivning av de demografiska och socioekonomiska variablerna för dessa boendeformer finner man olikheter dem emellan. En mera grundlig analys av de skilda boendeformerna pekar emellertid på att man kan identifiera flera undergrupper i varje huvudkategori. Graden av befolkningsstabilitet och befolkningsheterogenitet tycks vara särskilt betydelsefulla i den avgränsningen. Bostadsområden med liten omflyttning med både heterogen eller homogen befolkning kan fungera som sammanhållna livsformer. Å andra sidan är stor omflyttning i kombination med stor befolkningsheterogenitet och stort antal hushållskriterier som pekar på att sådana bostadsområden fungerar sämre som sammanhållna livsformer.

I denna undersökning analyserades människors identifikation med sitt boende och deras miljöhandlingar när det gäller avfalls-sortering, vatten- och energisparåtgärder i de skilda livsformerna. För att uppnå förändringar i människornas och hushållens handlingar

tycks en viktig grundförutsättning vara att man identifierar sitt bostadsområde som "hembygd". Intresse och vilja att genomföra miljöhandlingar har större förutsättningar att leda till resultat som kan mätas kollektivt där man trivs och känner sig hemma inte bara i lägenheten, utan i hela bostadsområdet. I dessa avseenden skilde sig de analyserade urbana livsformerna åt. De bästa förutsättningarna för miljöanpassade handlingar med denna grund fanns inom bostadsrättsföreningar samt äldre och mindre hyresrättsområden med liten omflyttning av hushåll. Privatägt småhusboende hade hög benägenhet att miljöanpassa handlingsmönster på hushållsbas, men svårare att nå fram till för området gemensamma lösningar. De sämsta förutsättningarna för förändring av handlingsmönster i miljöanpassad riktning finner man i stora bostadsområden med stor befolkningsheterogenitet och stor omflyttning.

Resultaten pekar på att det inte bara är viktigt att vända sig till individer och hushåll för åstadkomma en handlingsberedskap och ett ändrat handlingsmönster när det gäller sådana miljöhandlingar som sopsortering, energispar- och vattensparåtgärder. Lika väsentligt är att identifiera de förutsättningar för miljöåtgärder som finns i olika livsformer och anpassa förändringsstrategin till de förutsättningar som finns i skilda livsformer.

Noter

1. Materialet till denna artikel kommer från projektet "Livsstil och miljö", vilket finansierats av Naturvårdsverket åren 1990–1993. Resultaten från projektet finns publicerade i Lindén, A-L, 1994, *Människa och miljö. Om attityder, värderingar, livsstil och livsform*. Carlssons, Stockholm. I boken finns en mera utförlig teoridiskussion där bland annat livsformsbegreppet diskuteras utförligare med referenser till både internationell och nordisk litteratur.
2. Inom forskningsprojektet har flera olika slag av empiriska material använts. Kvantitativt material från offentlig statistik, material från enkäter och telefonintervjuer samt djupintervjuer. I denna artikel bygger den fysiska och demografiska analysen av skilda urbana livsformer på författarens tidigare forskning med kompletterande bearbetningar och dels på ett för projektet specialinsamlat material av djupintervjuer. Inom projektet genomfördes sammanlagt 43 djup-

intervjuer med personer i olika hushållstyper och åldersgrupper boende i lägenheter med skilda upplåtelseformer och ägarkategorier. Samtliga intervjupersoner är bosatta i urbana områden i ett antal kommuner i sydvästra Skåne. Utöver de miljöhandling-

ar, dvs. sopsortering, vatten- och energisparbetende, som redovisas i denna artikel, har intervjuerna även behandlat annan miljöpåverkande konsumtion som exempelvis transporter, hushållens vardagsvaror, textilier och fritid.

Anna-Lisa Lindén, docent, Sociologiska institutionen vid Lunds universitet.

Referenser

- Befolkningen*, 1991, SCB, Stockholm.
- Lindberg, G. & Lindén, A-L., 1989, *Social segmentation på den svenska bostadsmarknaden*. Forskargruppen Boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lund.
- Lindén, A-L., 1989a, *Vem bor i bostadsområdet? Bostadsutbud – befolkningsstruktur – förändringsmönster*. Forskargruppen Boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lund.
- Lindén, A-L., 1989b, *Bostadsmarknadens ägarstruktur och hushållens boendemönster. Förändring och utveckling 1975–1985*. Forskargruppen Boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lund.
- Lindén, A-L., 1994, *Människa och miljö. Om attityder, värderingar, livsstil och livsform*. Carlssons förlag, Stockholm.
- Lofland, L. H., 1989, "Private Lifestyles, Changing Neighborhoods and Public Life: A Problem in Organized Complexity". *Journal of Economic and Social Geography* 1989:2.
- Park, R. E.; Burgess E. W. et al., 1925, *The City*. Chicago.
- Popenoe, D., 1985, *Private Pleasure, Public Plight: American Metropolitan Community*
- Life in Comparative Perspective*. Transaction Books, New Brunswick N. J.
- Sennet, R., 1970., *The Use of Disorder: Personal Identity and City Life*. Vintage Books, New York.
- Sennet, R., 1977, *The Fall of Public Man*. Alfred Knopf, New York.
- Simmel, G., 1903/1971, "The Metropolis and Mental Life", i Levine, D. N. (ed.), *On Individuality and Social Forms*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Simmel, G., 1904/1971., "Fashion", i Levine, D. N. (ed.), *On Individuality and Social Forms*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Tönnies, F., 1887/1968, *Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Kulturformen*. Leipzig, Am. utgåva Tönnies F., *Community and Society*. New York.
- Weber, M., 1925/1947, *Grundriss der Sozialökonomik. Wirtschaft und Gesellschaft*. Verlag von J. C. B. Mohr, Tubingen.
- Wirth, L., 1938/1971, "Urbanism as a Way of Life". *The Am. Journ. of Sociology*, i Lindberg, G. (red.), *Urbana processer*. CWK Gleerup Bokförlag, Lund.